

nu söylemekte, İbn Ebû Hâtim de ondan "sadûk" diye söz etmektedir.

Hasan b. Süfyân'ın, yirmi dört başlık altında ahlâk ve ibadete dair kırk beş hadis ihtiva eden *Kitâbü'l-Erba'în* adlı eseri Muhammed b. Nâsir el-Acemî tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1414/1993). Ayrıca kaynaklarda *el-Müsnedü'l-kebir* (İbn Hacer *el-İşâbe*'sinde bu eserden pek çok iktibas yapmıştır [Sezgin, I, 169-170]), *Kitâbü'l-Vühdân*, *el-Câmi'* ve *el-Mu'cem* adlı eserleri olduğu zikredilmektedir. Kettânî isimlerini belirtmeden Hasan b. Süfyân'ın üç müsnedi bulunduğu söz etmektedir (*er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 227). *el-Müsnedü'l-kebir*'in dışındaki, muhtemelen *Müsnedü 'Abdillâh b. Mübârek* gibi onun başka râvilerin rivayetlerini bir araya getirdiği eserlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 16; Ab-bâdî, *el-Fukahâ'u's-Şâfi'iyye*, s. 57-58; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 132-133; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 96; a.mlf., *el-Lübâb*, III, 308; İbn Manzûr, *Muhtaşaru Târihi Dimaşk*, VI, 337; Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 157-162; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 704; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 492-493; Safedî, *el-Vâfi*, XII, 32; Sübkî, *Tabakât*, III, 264-265; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 124-125; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, II, 211; *Tecrid Tercemesi*, I, 308, 320, 355; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 308; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 241; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, III, 228; Sezgin, *GAS*, I, 169-170; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 192; Talât Koçyiğit, *Hadis İstihlâları*, Ankara 1985, s. 465; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 100, 132, 193, 227.

MUSTAFA ERTÜRK

HASAN b. ŞEREFŞAH

(حسن بن شرفشاه)

es-Seyyid Rûknüddîn Hasan
(b. Muhammed) b. Şerefşâh
(ö. 715/1315 [?])

Şer'î ve aklî ilimlerdeki
yetişmişliğiyle tanınan âlim.

Esterâbâdî nisbesinden Esterâbâd'da doğduğu, babasının (veya dedesinin) Şerefşah isminden Fars asıllı olduğu sonucu çıkarılabilir. Kaynaklarda yer alan ifadelerden başta nahiv, felsefe ve usûl-i fıkıh olmak üzere çok çeşitli ilim dallarında iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Muhtemelen otuz yaşlarında (*DMBİ*, IV, 80) Merâğa'ya giderek dönemin en büyük filozof ve âlimi Nasîrüddîn-i Tûsî'den ders almaya başladı; üstün kabiliyeti ve zekâsı sayesinde Tûsî'nin gözde öğrencileri arasında yer aldı ve ondan birçok sahada tahsil gördü (*en-Nücümü'z-zâhi-*

re, IX, 231). Tûsî'nin diğer bir seçkin öğrencisi olan Kutbüddîn-i Şîrâzî Anadolu'da bulunduğu sırada hocası onun yerine Hasan b. Şerefşah'ı Merâğa'daki öğrencilerinin denetimiyile görevlendirdi; bu arada öğretim faaliyetlerinde hocasına yardımcı oldu. Süyûtî'nin, "Felsefe öğretiminde çok başarılıydı" şeklindeki ifadesi (*Buğyetü'l-uu'ât*, I, 522) onun bu ilk hocasıyla ilgili olmalıdır. 672'de (1273-74) Merâğa'dan ayrılarak Bağdat'a giden Tûsî bu öğrencisini de yanında götürdü. Hocasının aynı yılda vefat etmesi üzerine Musul'a yerleşen Hasan b. Şerefşah buradaki Nûriyye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Bu medreseye ait vakfın yönetimi de kendisine verildi; ayrıca eserlerinin önemli bir kısmını burada kaleme aldı. Bir süre İran'ın Sultâniye şehrinde bulunduğu ve Sultâniye'deki Şâfiyye Medresesi'nde öğretimle görevlendirildiğine dair bazı rivayetler mevcuttur (a.g.e., a.y.). Ayrıca Sübkî onun Mardin'deki Şehid (Şehidiye) Medresesi'nde müderrislik yaptığını nakleder (*Tabakât*, IX, 408). Bu görevler Musul'a yerleştiği 672 (1273-74) tarihinden öncesine ait olmalıdır. Büyük ihtimale Musul'da, zayıf bir rivayete göre de yetmiş veya seksen yaşlarında Tebriz'de vefat eden Hasan b. Şerefşah'ın ölüm tarihi olarak 715 (1315) yılı yanında 717 (1317) ve 718 (1318) yılları da zikredilir.

Kaynaklarda Hasan b. Şerefşah'ın ilmi şahsiyeti anlatılırken onun için "imam, allâme, mütefennin" (İbn Kâdî Şühbe, II, 214); "aklî ilimlerde üstat" (Sübkî, IX, 407, 408); "Musul âlimi" (Safedî, XII, 54); "çok iyi bir felsefe hocası, usûl-i fıkıhta söz sahibi" (Hansârî, III, 96-97) gibi ifadeler kullanılmakta olup bunlar kendisinin çok yönlü bir âlim olduğunu göstermektedir. Nitekim zamanın devlet büyükleri nezdinde itibar görmüş, özellikle Mo-

ğol idarecileri kendisine çok değer vermiş ve aylık 1500 (veya 1800) dirhem tutarında maaş bağlamışlardı (Safedî, XII, '54; Süyûtî, I, 522). Dönemin ünlü âlimlerinden olan vezir Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî'nin Bağdat valisi olan oğlu Emîr Ali'ye ulemâya malî yardımda bulunması, bu arada Hasan b. Şerefşah'a 1000 dinar altın ile bir binek hayvanı ve bir kürk göndermesi için tâlimat vermesi (*DMBİ*, IV, 80) onun hem devlet ricâli hem de ulemâ nezdindeki itibarını gösterir.

Bazı Şii müellifleri, Nasîrüddîn-i Tûsî ile yakınlığını ve kendisine *Menhecü's-Şî'a* adlı bir eser nisbet edilmesini delil göstererek Hasan b. Şerefşah'ın Şii olma ihtimalinden söz etmişlerse de Şâfiî fıkıhına dair ders vermesi, Abdülgaffâr b. Abdülkerîm el-Kazvî'nin Şâfiî fıkıhına ait *el-Hâvi's-sağîr* adlı eserini şerhetmesi (*Keşfü'z-zunûn*, I, 626), ayrıca Sübkî'nin ve İbn Kâdî Şühbe'nin *Tabakâtü's-Şâfi'iyye* adlı eserlerinde yer alması onun Sünnî olduğunu ispatlamaktadır.

Hasan b. Şerefşah, otuz yıldan fazla süren hocalığı sırasında pek çok öğrenci yetiştirmiş olup bunlar arasında aklî ilimler yanında fıkıh, nahiv, hadis ve tefsirdeki yetişmişliğinden övgüyle söz edilen (mesela bk. İbn Kâdî Şühbe, III, 35-36) Tâced-din Ali b. Abdullah et-Tebrîzî ile, İbn Şeyhü'l-Uveyne diye bilinen ve şairliğinden başka fıkıh ve usûl-i fıkıhtaki çalışmalarıyla da tanınan (a.g.e., III, 34-35) Zeynüddin Ali b. Hüseyin el-Mevsîlî özellikle zikredilmelidir.

Eserleri. Çoğu Cemâleddin İbnü'l-Hâcib'in kitaplarının şerhi mahiyetinde olan eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1. İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye* adlı nahiv kitabına üç şerh: a) *eş-Şerhu'l-ekber* (*eş-Şerhu'l-kebir*, *eş-Şerhu'l-mu'tauvel*, *el-Vasî;*

Hasan b. Şerefşah'ın *el-Vâfiye fi şerh'i'l-Kâfiye* adlı eserinin ilk iki sayfası (Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 1152)

yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 368; *Suppl.*, I, 532). b) *eş-Şerhu'l-mutavassıt*. *el-Vâfiye fi şerh'i'l-Kâfiye* olarak da adlandırılan eser kısaca *el-Vâfiye* diye meşhurdur. *el-Kâfiye*'nin en beğenilen şerhlerinden olup geniş bir ilgiye mazhar olmuş, üzerine birçok şerh, hâşiye ve ta'lîk yazılmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1370-1371; Brockelmann, *GAL*, I, 368; *Suppl.*, I, 532; *el-Vâfiye* ve üzerinde yapılan çalışmalann yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 368; *Suppl.*, I, 532). c) *eş-Şerhu's-şagîr* (Brockelmann, a.y.). 2. *Hallü'l-akd ve'l-akl*. İbnü'l-Hâcib'in *Muntehe's-sûl ve'l-emel fi ilmeyi'l-uşûl ve'l-cedel* adlı eserinin yine kendisi tarafından hazırlanmış ihtisarı olan *Muhtaşarü'l-Muntehâ*'nın şerhidir (Safedî, XII, 54; İbn Tağriberdî, IX, 231; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 283). Kâtib Çelebi bu eseri *Muhtaşar*'ın en önemli yedi şerhi arasında gösterir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1854). 3. *Menhecû's-Şi'a* (*Nehcû's-Şi'a*) *fi fezâ'li vaşiyi Hâtemi's-şerî'a*. Eser Üveys Bahadır Han'a ithaf edilmiştir (Tebriî, VIII, 54; *A'yânü's-Şi'a*, V, 255). 4. *Mir'âtü's-şifâ*. Tıpla ilgilidir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1648).

Hasan b. Şerefşah, bunlardan başka yine İbnü'l-Hâcib'in *eş-Şâfiye* adlı sarf kitabıyla *Uşûlü'd-dîn*'ine, Ebû Temmâm'ın *el-Ĥamâse*'sine, Gazzâlî'nin *Ķavâ'idü'l-*

'*akâ'id*'ine, Nasîrüddîn-i Tûsî'nin felsefî-kelâmî mahiyetteki *Tecridü'l-i'tikâd*'ına, Urmevî'nin *Me'tâlî'u'l-envâr*'ına Tûsî'nin öğrencilerinden olup Debîrân diye de tanınan Ali b. Ömer el-Kâtîbî'nin *eş-Semsiyye* adlı mantık kitabına ve Abdülgafâr b. Abdülkerîm el-Kazvî'nin *el-Hâvi's-şagîr* adlı fıkha dair eserine şerhler yazmıştır. İbn Kâdî Şühbe, Hasan b. Şerefşah'ın dört ciltten oluşan bu son şerhte *el-Hâvi*'ye isabetli itirazlarda bulunduğunu bildirir (*Tabakâtü's-Şâfiyye*, II, 214). Bazı kaynaklarda Hasan b. Şerefşah'ın aynı esere bir şerh daha yazdığı belirtilir (Safedî, XII, 54; İbn Kâdî Şühbe, II, 214). Sübkî, *eş-Şâfiye* ve *Uşûlü'd-dîn*'e ait şerhleri gördüğünü söyler (*Tabakât*, IX, 408).

BİBLİYOGRAFYA :

Zehabî, *el-İber*, IV, 41; Safedî, *el-Vâfi*, XII, 54-55; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), IX, 407-408; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, II, 214-215; III, 34-36; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, IX, 231; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 521-522; *Keşfü'z-zunûn*, I, 626, 692; II, 1021, 1358, 1370-1371, 1648, 1854; Abdullah Efendi el-İsfahânî, *Riyâzü'l-ulemâ* ve *hiyâzü'l-fuzalâ* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Kum 1401, I, 320-321; Hansârî, *Ravzâtü'l-cennât*, III, 96-97; Brockelmann, *GAL*, I, 368; *Suppl.*, I, 532, 536; II, 297; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, VIII, 53-54; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 283; *A'yânü's-Şi'a*, V, 255; Ca'fer-i Seccâdî, "İbn Şerefşah", *DMBİ*, IV, 80-81.

MUSTAFA ÇAĞRICI

HASAN eş-ŞİRÂZÎ

(حسن الشيرازي)

Ebû Muhammed Muizzüddîn
Mirzâ Muhammed Hasen b. Mahmûd
b. İsmâil eş-Şirâzî el-Hüseynî
(ö. 1312/1895)

Merci-i taklid
ve müceddid kabul edilen
Şii âlimi.

15 Cemâziyelevvel 1230 (25 Nisan 1815) tarihinde Şiraz'da doğdu ve burada yetişti. İlk eğitimini dayısı Mirza Hüseyin el-Müsevî'den aldı. Arapça'yı öğrendikten sonra fıkıh ve usûl-i fıkıh okudu. On beş yaşına eriştiğinde ders verecek düzeye geldi. Bir süre Şiraz divanında görev yaptıktan sonra istifa ederek kendini ilme verdi. 17 Safer 1248 (16 Temmuz 1832) tarihinde tahsilini ilerletmek için bölgenin ilim merkezi İsfahan'a gitti. Burada Muhammed Takî el-İsfahânî, Müderris lakabıyla meşhur Hasan el-Beydâbâdî, Molla Muhammed İbrâhim b. Muhammed Hasan el-Kelbâsî (el-Kerbâsî) gibi âlimlerden felsefe, astronomi, matematik ve tıp dersleri aldı. Daha sonra mukaddes mekânları ziyaret için Irak'a giderek Necef'e yerleşti (1259/1843). Necef'te Muhammed Hasan Necefî, Hasan Kâşîfulgîrâ ve Murtazâ el-Ensârî'den ilim öğrendi. Ensârî'nin vefatına kadar (1281/1864) Şirâzî onun derslerini takip etti; özellikle fıkıh ve usûl-i fıkıh sahalarında kendisinden çok faydalandı. Ondaki kabiliyeti seven hocası görüşlerine büyük değer verirdi. Ayrıca Meşkûr b. Muhammed Cevâd b. Meşkûr el-Hevlâvî, Hasan b. Ca'fer en-Necefî ve Ali et-Tüsterî gibi âlimlerden hadis dinledi.

Şeyh Murtazâ el-Ensârî'nin ölümünden sonra talebeleri onun yerine Hasan eş-Şirâzî'yi seçtiler. Derslerine ulemâ ve eşraftan bazı kimseler de katılıyordu. Tanınmış âlimler arasında temayüz ederek Necef ve civarındaki şîiler'in merci-i taklidî'ni haline geldi. Hatta devrinin müceddidi olarak tanındı. 1287 (1870) yılında mukaddes yerleri ziyaret için Irak'a gelen İran hükümdarı Nâsîrüddîn Şah, kendisini karşılayan âlimler arasında yer almayan Şirâzî'ye veziri aracılığıyla baskıda bulunarak ziyaretine gelmesini sağlama-ya çalışmışsa da onu ancak üzerinde anlaştıkları bir yerde buluşmaya ikna edebilmişti. Şirâzî'nin bu olaydan sonra hem şah hem de halk nazarındaki saygınlığı daha da arttı. Ertesi yıl hacca gitti. Şaban 1291'de (Eylül 1874) Kerbelâ'yı ziya-